

Telen met toekomst: verduurzamen van gewasbescherming

Het project Telen met toekomst werkt met alle belanghebbenden aan de verduurzaming van gewasbescherming in de praktijk. Naast het ontwikkelen van nieuwe kennis, gaat veel aandacht uit naar het inbedden en bestendigen van verduurzaming bij alle betrokken organisaties, bedrijven en agrarisch ondernemers.

Telen met toekomst (2003-2010), een samenwerkingsproject van Wageningen UR en DLV Advies, is actief in alle plantaardige teelten in Nederland. Het project werkt met ondernemers en stakeholders aan het in de praktijk beproeven en doorontwikkelen van maatregelen en methoden die passen bij een duurzame gewasbescherming. De kennis die hierbij wordt ontwikkeld en de ervaring die wordt opgedaan, wordt samen met alle belanghebbenden verspreid. Belanghebbenden bij de gewasbescherming zijn vooral de partijen die het convenant gewasbescherming hebben ondertekend. Denk aan de producenten van gewasbeschermingsmiddelen verenigd in Nefyto en de handelaren verenigd in Agrodiss, de ministeries van LNV en VROM, de Unie van Waterschappen (UvW), de verenigde drinkwatermaatschappijen in VEWIN en de landbouworganisaties (LTO). Die inzet en betrokkenheid van de belanghebbenden zien we als essentieel voor het proces van verduurzaming (zie kader Belanghebbenden aan zet).

Het project Telen met toekomst staat centraal in het speerpunt “Bevorderen innovatie en verbeteren management” van het convenant gewasbescherming. Het verspreiden van kennis over duurzamere gewasbeschermingsmethoden is een opdracht voor iedere convenantpartner, ieder binnen zijn eigen verantwoordelijkheid en handelingsperspectief. Telen met toekomst steunt de convenantpartners daarbij waar nodig en mogelijk. De convenantpartners zijn lid van de stuurgroep van het project en hebben zo direct invloed op de werkwijze van Telen met toekomst.

>> Relevante kennis ontwikkelen

De kennisagenda van Telen met toekomst bestaat uit veelbelovende, duurzamere methoden en -maatregelen die nog een praktijkbeproeving kunnen gebruiken om ze praktijkrijp (effectief en haalbaar) te maken. Deze zogenoemde best practices (zie kader Best practices) zijn samen met LTO geselecteerd uit een reeks

Belanghebbenden aan zet

De stakeholders hebben direct (in de zakelijke en persoonlijke relaties) of indirect (stemming en klimaat rond maatschappelijke thema's en actuele vraagstukken) invloed op het denken en doen van ondernemers. Daardoor kunnen ze een bijdrage leveren aan de gewenste verduurzaming van de gewasbescherming. Ze kunnen boeren en tuinders overtuigen van het nut en de noodzaak van verduurzaming, en good practices adviseren. Bovendien bepalen stakeholders direct of indirect de randvoorwaarden (wetten, regels, manier van samenwerken, hoe problemen aan de orde komen et cetera) voor verduurzaming nu en in de toekomst; ze vormen samen het “regime” in het gewasbeschermingssysteem. Regime is een term uit het transitiedenken en staat voor het stelsel van gevestigde partijen, hun netwerken, onderlinge verhoudingen en handelwijzen. Zij “bepalen” samen de cultuur, hoe dingen gedaan worden, wat de dominante handelwijzen zijn, de geschreven en ongeschreven regels. Typerend voor de ingezette transitie in de landbouw is dat de zekerheden in het regime aan het verdwijnen zijn. Onder invloed van nieuwe vraagstukken en thema's zoals maatschappelijk verantwoord ondernemen en duurzaamheid, zijn de stakeholders in het regime zoekende naar een nieuwe invulling van hun veranderende rollen en verhoudingen. Dit is kenmerkend voor een systeeminnovatie, volgens Rotmans (2003). Telen met toekomst wil faciliteren bij de zoektocht van stakeholders en bevorderen dat ze de mogelijkheden om de duurzaamheid in de praktijk te stimuleren daadwerkelijk gebruiken. De benadering van stakeholdermanagement past hier het beste bij (zie kader Stakeholdermanagement). De meeste en ook de meest duurzame vooruitgang in verduurzaming van de gewasbescherming is te boeken als de betrokken stakeholders hun professionaliteit in gaan zetten voor meer duurzaamheid, zo is onze overtuiging. Tot nu toe wisselt de mate waarin dat gebeurt nogal en lijkt het relatieve belang van duurzaamheid voor het bedrijf en de wijze waarop dat belang verbonden kan worden met de andere bedrijfsbelangen bepalend.

Telen met toekomst probeert nieuwe technieken uit, zoals schoffelgarnituur voor mechanische onkruidbestrijding in de spillenteelt van laanbomen.

veelbelovende in onderzoek zijnde ontwikkelingen. Telen met toekomst werkt jaarlijks aan circa dertig nieuwe best practices in alle plantaardige sectoren. De meeste best practices zijn meerdere jaren in beproeving. Van 2003 tot en met 2007 werkte Telen met toekomst nauw samen met 35 groepen ondernemers verdeeld over alle sectoren (in totaal circa 400 deelnemers). Vanaf 2008 is het werken met vaste groepen losgelaten, en worden per maatregel ondernemers en belanghebbenden bij elkaar gezocht, die samen mee willen en kunnen werken aan de beproeving en doorontwikkeling van een best practice. De beproeving en demonstratie van de best practices gebeurt bij praktijkbedrijven, in studieclubverband of bij proefboerderijen van Wageningen UR. Vele best practices zijn intussen good practices geworden, die verdere verspreiding verdienen. We noemen een maatregel een good practice als die haalbaar en effectief is en breed toepasbaar. Telen met toekomst heeft inmiddels 65 good practices beschreven in de "Praktijkberichten Gewasbescherming", die een brede verspreiding hebben gekregen.

>> Dialoog en samenwerking

Telen met toekomst is in gesprek met alle belanghebbende partijen in de regio's en sectoren waarin ze actief is: in totaal met meer dan tweehonderd stakeholders. In de gesprekken wordt allereerst gezocht naar de mogelijkheden om samen kennis te verspreiden. Welke maatregelen kunnen onder welke voorwaarden op steun rekenen van de stakeholder? In de afgelopen jaren zijn op deze manier honderden activiteiten samen met stakeholders opgezet,

variërend van bijdragen op ledenavonden, het schrijven van vakblad-artikelen, het uitgeven van flyers en brochures tot en met demonstraties, manifestaties en kennisdagen. De samenwerking van ondernemers, stakeholders en Telen met toekomst is zo de motor geworden van verspreiding van duurzame methoden en technieken. Voortbouwend op deze samenwerking verdiept Telen met toekomst de bi- en multilaterale gesprekken met stakeholders naar wat duurzaamheid voor hen betekent, welke ambities ze daarbij hebben, hoe dat vorm krijgt in hun bedrijfsvoering, waar en hoe dat door kan werken naar ondernemers. Zodoende wordt veel duidelijk over de belangen en de criteria (de voorwaarden waaraan voldaan moet worden) voor actieve betrokkenheid. Deze kennis is de basis voor maatwerk in de uitvoering. Het is steeds zoeken naar hoe je de belangen van een stakeholder kunt koppelen aan de belangen van duurzaamheid. Via maatwerk benut je het enthousiasme en de energie van de partners optimaal. Telen met toekomst brengt stakeholders op allerlei wijzen samen aan tafel en betreft ze bij gemeenschappelijke trajecten. De confrontatie met elkaar en met de verschillende perspectieven op het duurzaamheidsprobleem en de mogelijke oplossingen, bevordert de reflectie op de eigen positie, de eigen belangen en de wijze waarop die behartigd kunnen worden. Deze werkwijze biedt vaak een onverwachte rijkdom aan aanknopingspunten voor het uitdiepen van kansen op individuele en/of gecoördineerde actie. Stakeholders bevragen elkaar, spreken elkaar aan op verantwoordelijkheden of doen suggesties voor concrete acties.

Best practices

De kenniskolom

In opdracht van het ministerie van LNV heeft Wageningen UR in 2004 een systematiek ontwikkeld om de kenniskolom in de gewasbescherming in beeld te brengen: van het eerste onderzoek via *best practices* naar *good practices*. *Best practices* zijn geïntegreerde gewasbeschermingsmaatregelen, die het overgrote deel van de praktijk nog niet gebruikt, maar die in potentie een bijdrage kunnen leveren aan het verminderen van milieubelasting (o.a. Heijne en De Haan, 2004). Ze komen in principe voort uit lopend of afgesloten onderzoek. Met *good practices* bedoelen we effectieve en haalbare maatregelen voor de brede praktijk. Een *best practice* wordt alleen een *good practice* indien deze voor 70 à 80 procent van de telers haalbaar kan zijn. De sectorspecifieke lijsten met best practices stelt Telen met toekomst in consultatie met LTO op en actualiseert en publiceert deze tweejaarlijks (2004, 2006, 2009). Daarna beproeft en ontwikkelt het project de best practices verder in de praktijk. Een aantal groeien uit tot robuuste good practices, andere stuiten op belemmeringen (arbeid, risico, uitvoerbaarheid et cetera), waardoor er nog langer aan gewerkt moet worden in onderzoek en/of praktijk.

Voorbeelden uit de best practice-agenda van 2009:

- Akkerbouw: precisielandbouw met onder meer biomassasensoren op de spuit bij de loofdoding van aardappelen, bestrijdingsstrategieën tegen schimmelziekten in granen en peen, onkruidbestrijding in maïs en geleide bestrijding van trips in ui en bladschimmel in biet;
- Vollegrondsgroenten: in aardbei wordt aan de volgende aspecten gewerkt: phytophthora-bestrijding, beproeving van Trianum (nieuwe biologische bestrijder), biologische grondontsmetting en teelt op ruggen, daarnaast beslissingsondersteunende systemen voor bestrijding van Stemphyllium in asperge en geleide bestrijding van trips in prei met behulp van geurstoffen;
- Bollenteelt: beheersing van emissies van gewasbeschermingsmiddelen, monitoringssystemen voor de kwaliteit van uitgangsmateriaal, bestrijding van het onkruid "kiek" en een koolstoffilter tegen Actellic in de bewaring;
- Boomkwekerij: alternatieven voor chemische onkruidbestrijding, het beperken van emissie en geïntegreerde bestrijding van spint in siergewassen;
- Fruitteelt: emissiebeperking (venturidoppen), maatregelen regen fruitmot en vruchtboomkanker;
- Glastuinbouw: nieuwe emissiebeperkende maatregelen voor gewasbeschermingsmiddelen in substraat- en grondgebonden teelten.

Stakeholdermanagement

Een stakeholdermanager werkt samen met zijn stakeholders aan het realiseren van een andere houding en gedrag ten opzichte van het in het geding zijnde nieuwe belang. Dat doet hij op een wijze die passend is bij de belangen van de individuele stakeholders. Stakeholders zijn die partijen die belang hebben bij en invloed hebben op het gewenste resultaat en daar dus een bijdrage aan kunnen leveren. In het geval van Telen met toekomst bevordert de stakeholdermanager dat bedrijven en organisaties duurzaamheid meer integreren in hun denken en handelen, rekening houdend met hun identiteit. Management heeft in deze context niet zozeer te maken met beheersen en opleggen als wel met organiseren, beheren, beïnvloeden, sturen, stimuleren, faciliteren, initiëren en regelen.

De methode kent drie fasen van beïnvloeding: inform, consult en collaborate (Wiel, 2009). In de informfase ligt de nadruk op invloed krijgen (krachtenveld in kaart brengen en eerste stappen zetten), in de consultfase gaat het om invloed hebben (juiste interventies op juiste momenten) en in de collaboratefase draait het om invloed afstaan (de beoogde verandering wordt overgenomen door de stakeholders zelf). Stakeholdermanagement karakteriseert de houding van individuen tegenover het nieuwe belang in de volgende termen: blockers, floaters en movers. Het is belangrijk in de gaten te hebben wie bij de stakeholders de doelen steunt en actief bijdragen wil leveren (mover), wie daar randvoorwaarden bij stelt (floater) en wie tegen is (blocker). Wanneer je dat inzicht koppelt aan de invloed die personen hebben, kun je aan het werk om de movers te ondersteunen en de eerste concrete stappen te nemen. In de consultfase moet je met de belangrijke blockers het gesprek aangaan en er achter komen waarom zij tegen zijn en of je kunt werken aan randvoorwaarden zodat de verandering ook hun belangen dient. De floaters zullen vooral kijken naar wat de movers en blockers doen en daarin meegaan.

>> Wat levert het werken aan kennis op?

De dialoog met de stakeholders leidt tot een grote hoeveelheid gezamenlijke activiteiten voor kennisontwikkeling en kennisdoorstroming. Telen met toekomst bepaalt de focus in deze activiteiten, door de juiste stakeholders aan de ontwikkeling, beproeving, demonstratie en doorstroming van specifieke maatregelen te verbinden. Bovendien wordt de relevantie en urgentie van nieuwe kennis helder door te laten zien hoe hiermee actuele problemen in bijvoorbeeld de waterkwaliteit zijn op te lossen. Steeds vaker doen bij activiteiten meerdere stakeholders mee, waarbij de samenstelling van de (tijdelijke) coalitie vaak vernieuwend of verrassend is, zoals bijvoorbeeld waterschappen met handelaren in gewasbeschermingsmiddelen. Met de gezamenlijke activiteiten zoals demo's, praktijkdagen, ledenavonden et cetera bereiken we vele duizenden ondernemers. Het zorgt voor nieuw elan en een nieuwe dynamiek in de kennisdoorstroming van meer duurzame methoden in gewasbescherming. De kennisdoorstroming is in de afgelopen jaren aanzienlijk verbreed (meer partijen betrokken, versterkt (veel meer activiteiten) en aangescherpt (meer focus op duurzaamheid en knelpunten).

Jaarlijks inventariseert het project de toepassingsgraad van good practices in de praktijk. We zien dat die toeneemt, bijdragend aan de gewenste verduurzaming van de gewasbeschermingpraktijk. Bovendien besteedt Telen met toekomst in samenwerking met alle betrokkenen veel aandacht aan het oplossen van concrete knelpunten in de waterkwaliteit. Daarbij gaat het zowel om het aanpakken van specifieke emissieroutes als om het vinden van alternatieven voor een deel van de toepassingen van de probleemstoffen. De gekozen opzet en werkwijze voor kennisontwikkeling en verspreiding is effectief. Telen met toekomst vervult een spil- en schakelfunctie bij nieuwe kennis over duurzame methoden voor gewasbescherming in de landbouw en helpt stakeholders ambities om te zetten in concrete activiteiten.

>> Enrollment

Telen met toekomst werkt via stakeholdermanagement via consultatie van de stakeholders aan enrollment: het (over)nemen van de verantwoordelijkheid voor een duurzame gewasbescherming en het daarnaar handelen (zie kader Stakeholdermanagement). Met als gewenst eindresultaat dat stakeholders draagvlak bij klanten en leden creëren, dat zij de toepassing van meer duurzame methoden in gewasbescherming adviseren/bevorderen en knelpunten in duurzaamheid samen oplossen.

Enrollment ontstaat als de bezinning van stakeholders op hun eigen rol, verantwoordelijkheid en invloed leidt tot een verandering van

hun kijk op duurzaamheid en tot het gaan voelen van verantwoordelijkheid daarvoor. Dat is de basis voor gedragsverandering, hoewel het vinden van nieuwe handelswijzen nog niet altijd eenvoudig is. Het invullen van nieuwe rollen gaat met vallen en opstaan. Telen met toekomst helpt waar mogelijk bij deze zoektocht. Binnen iedere stakeholdergroep zien we individuele bedrijven en organisaties opschuiven en steeds vaker eigen, nieuwe initiatieven ontplooiën om inhoud te geven aan duurzaam handelen. In veel gevallen vragen zij Telen met toekomst als partner om aan activiteiten mee te werken. Bijvoorbeeld bij het leveren van relevante kennis voor een nieuwe website, waarmee Agrodis de adviseurs van haar leden van de nieuwste kennis voorziet. Enrollment wordt gestimuleerd via dialoog (druk, publiciteit, bi- en multilateraal overleg), via het betrekken van de stakeholders bij het ontwikkelen van best practices en het uitdragen van good practices, en via het samen werken aan knelpunten.

>> Systeeminnovatie en benodigde competenties

Systeeminnovaties, kunnen alleen ontstaan wanneer vele betrokkenen samen aan de grote veranderopgave willen werken. Individuele stakeholders kunnen dit immers nooit alleen bewerkstelligen. Bij verduurzaming van gewasbescherming gaat het namelijk niet enkel om technische innovaties, maar ook om gelijktijdige veranderingen in houding en gedrag van stakeholders en de wijze waarop zij samenwerken. Telen met toekomst is in gesprek met de regimepartijen in de gewasbescherming en beoogt het belang van duurzaamheid hoger op hun agenda te krijgen en daardoor ook bij te dragen aan de benodigde verandering in het institutionele vlak. De meeste projectmedewerkers van Telen met toekomst zijn technisch geschoold en onderlegd, daarin schuilt natuurlijk een deel van de kracht van Telen met toekomst. Maar het werken met een grote groep stakeholders met uiteenlopende belangen, op zoek naar win-winsituaties, vergt van hen veel nieuwe vaardigheden. We ondersteunen het ontwikkelen van de benodigde nieuwe competenties door gerichte trainingen. Zo is een vijfdaagse cursus stakeholdermanagement ontwikkeld en uitgevoerd samen met Berenschot en Wageningen Internationaal voor Telen met toekomst-medewerkers. Maar misschien is nog wel een van de grootste veranderingen, dat een aanpak gericht op duurzaamheid ook ambitie vergt van Telen met toekomst zelf en van de individuele medewerkers. Je kunt anderen niet uitdagen inhoud te geven aan duurzaamheid zonder zelf ook ambitie, lef en betrokkenheid te tonen.

Frank Wijnands

Henk Scheele

Akkerbouwer

‘Geïntegreerd telen is al veel meer gemeengoed’

Telen met toekomst heeft een heel lastige opdracht. Dat zegt Henk Scheele direct. Vanuit de werkgroep gewasbescherming van de LTO-vakgroep akkerbouw was hij lid van de stuurgroep. Inmiddels heeft hij zijn functies bij LTO neergelegd, maar hij kan precies vertellen hoe het eraan toeging.

Vanaf het begin is er wantrouwen. Telen met toekomst heeft immers een overheidstaak en moet ervoor zorgen dat de boer het milieu niet vervuult. Scheele: ‘Het is moeilijk daar draagvlak voor te vinden. Want alles wat van de overheid komt, wordt met wantrouwen bekeken. Ik herinner me nog de wanhoopskreten in de stuurgroep over waarom LTO zo weinig meewerkte. De stuurgroep heeft flink geworsteld met de vraag hoe ze de boodschap bij de boeren kon brengen.’

>> **Economisch voordelig**

Telen met toekomst leerde al doende. Bijvoorbeeld dat de nadruk in de boodschap naar boeren moet liggen op wat economisch voordelig is. ‘Dat lukt inmiddels wel beter, maar het vertrouwen blijft flinterdun’, constateert Scheele. Dat bleek toen boeren vreselijk nijdig werden op het moment dat

een medewerker van Telen met toekomst tegen de afspraken in toch informatie naar buiten bracht. ‘Tmt moet echt al zijn woorden op een weegschaal leggen. Dat is wel heel jammer, want het staat de vooruitgang in de weg. Het is toch heel goed dat een club als Tmt er is, die vooruitstrevend is, met nieuwe ideeën komt en zegt dat je eens een nieuwe maatregel kunt proberen. Zonder wantrouwen tegen de overheid zouden die maatregelen veel sneller ingevoerd kunnen worden.’

Dat wantrouwen is heel lastig weg te nemen, denkt hij. Telen met toekomst zou het imago moeten krijgen dat ze met de boeren meedenken en dat wat zij bedenken ook goed is voor hun portemonnee. ‘Dan moet de overheid ze dat wel gunnen.’

>> **In de huid kruipen**

De weg die Telen met toekomst heeft genomen met de nadruk op het netwerk rond de boeren heen, is wel een goede, denkt de LTO’er. Hij ziet in die samenwerking enorme kansen liggen. ‘Leveranciers van gewasbeschermingsmiddelen hebben ontzettend veel contacten met de boeren.’ Wel is het lastig om degenen te bereiken die echt op het erf van de boer

komen. Het bestuur van Agrodīs, de vereniging die de belangen behartigt van handelaren in gewasbeschermingsmiddelen, ziet het belang van geïntegreerd telen wel in en heeft al een soort overeenkomst om dat te bevorderen. ‘Maar als de aangesloten handelaren dit al weten, dan is het nog niet doorgedrongen in hun organisatie. De medewerkers willen er vaak niets van weten.’ Dan is het essentieel dat Tmt de boodschap goed overbrengt, en dat lukt niet altijd goed genoeg, vindt Scheele. Tmt moet in zijn ogen nog meer in de huid van de adviseur kruipen.

Zo legt Scheele precies zijn vinger op de zwakke plekken waar Tmt nog kan leren. Maar dat er al veel is bereikt, daar is hij van overtuigd. ‘Als je ziet hoe de landbouw nu bezig is en hoe dat vijf jaar geleden was, dan zijn al veel geïntegreerde maatregelen ingeburgerd, en dat is mede te danken aan Telen met toekomst.’